

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE

DOMENIUL DE DOCTORAT ISTORIE

„IN VARIETATE CONCORDIA”. ISTORIA POLITICII
UNIUNII EUROPENE ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI ȘI AL
PROMOVĂRII INTERCULTURALISMULUI

REZUMAT

Conducător de doctorat

Conf. univ. dr. habil. Costel COROBAN

Student-doctorand

Cristina – Iulia MARINESCU (GÎLĂ)

CONSTANȚA,
2023

LISTA ABREVIERILOR.....	5
LISTA TABELELOR.....	8
LISTĂ ANEXE.....	9
INTRODUCERE.....	10
CAPITOLUL I.....	30
ISTORIA EVOLUȚIEI COMUNITĂȚILOR EUROPENE CĂTRE UNIUNEA EUROPEANĂ DE ASTĂZI. ASPECTE METODOLOGICE	30
1.1. <i>De la o Europă a națiunilor la o Europă fără frontiere.....</i>	30
1.2. <i>Instituirea Comunităților Europene</i>	42
1.3. <i>Extinderea și dezvoltarea instituțională a Comunităților Europene.....</i>	55
1.4. <i>Evoluția istorică a arhitecturii instituționale a Comunităților Europene</i>	75
1.5. <i>România și integrarea în Uniunea Europeană. De la negocieri la Tratatul de aderare...81</i>	81
1.6. <i>Clarificări istoriografice, metodologice și perspective interdisciplinare</i>	87
1.7. <i>Concluzie</i>	100
CAPITOLUL AL II-LEA	102
EVOLUȚIA POLITICILOR ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI ÎN REGLEMENTAREA TRATATELOR EUROPENE	102
2.1. <i>Politica educațională europeană după 1945.....</i>	102
2.2. <i>Reforma politicilor educaționale prin Tratatul de la Maastricht.....</i>	108
2.3. <i>Continuitate în politicile educaționale conform Tratatelor de la Amsterdam și Nisa</i>	112
2.4. <i>Evoluția politicilor educaționale după Tratatul de la Lisabona.....</i>	115
2.5. <i>Activitatea comisiilor din cadrul instituțiilor europene cu privire la educație și schimburi culturale.....</i>	119
2.6. <i>Întâlniri la nivel înalt în cadrul Comunității ale miniștrilor educației.....</i>	128
2.7. <i>Politica privind educația și îngrijirea copiilor preșcolari.....</i>	140
2.8. <i>Concluzie.....</i>	151
CAPITOLUL AL III-LEA.....	153
PROGRAME ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI ȘI AL PROMOVĂRII SCHIMBURILOR CULTURALE.....	153
3.1. <i>Primele mobilități în domeniul educației, formării și tineretului începând cu anii 1950.....</i>	153

<i>3.2. Inițiative privind educația în cadrul Comunităților Europene.....</i>	<i>158</i>
<i>3.3. Școlile europene –modele de educație.....</i>	<i>175</i>
<i>3.4. Noua generație de programe în anii 1990.....</i>	<i>179</i>
<i>3.5 Strategia Lisabona și reforma educației la nivelul Uniunii Europene 2000- 2006.....</i>	<i>189</i>
<i>3.6. Programe europene pentru perioada 2007-2013.....</i>	<i>198</i>
<i>3.7. Educația din România după Revoluția din decembrie 1989.....</i>	<i>204</i>
<i>3.7.1. Programe educaționale europene în România.....</i>	<i>212</i>
<i>3.8. Rolul și importanța platformei eTwinning în promovarea interculturalismului.....</i>	<i>220</i>
<i>3.8.1. Parcursul european și dezvoltarea competențelor interculturale.....</i>	<i>220</i>
<i>3.8.2. Istoricul eTwinning. din 2005 până astăzi.....</i>	<i>224</i>
<i>3.8.3. Școlile eTwinning modele de promovare a interculturalității și cooperării.....</i>	<i>232</i>
<i>3.8.4. Descoperind trecutul, ne construim viitorul. Moștenirea culturală valorificată pe platforma eTwinning</i>	<i>235</i>
<i>3.8.5. Proiectele eTwinning, memoria europeană și participarea democratică a tinerilor în societate în viziunea profesorilor de istorie din țările Uniunii Europene și parteneri (Chestionar).....</i>	<i>242</i>
<i>3.9. Concluzie.....</i>	<i>250</i>
<i>CONCLUZII.....</i>	<i>253</i>
<i>BIBLIOGRAFIE.....</i>	<i>265</i>
<i>ANEXE.....</i>	<i>325</i>

Cuvinte-cheie: interculturalitate, Uniunea Europeană, educație, diversitate, valori democratice.

Unificarea europeană este cel mai mare proiect de construcție a păcii, fapt dovedit și prin acordarea premiului Nobel pentru pace Uniunii Europene în 2012. Schimbările survenite în secolul al XX-lea, în plan economic, geopolitic, cultural, începând cu sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial au determinat o apropiere între state, împărtășirea valorilor democratice, dar și a motto-ului de “Unitate în diversitate” (în limba latină: „In varietate concordia”). Toate acestea dovedesc necesitatea adoptării cooperării interculturale și a unor schimburi de idei în planul educației, între statele europene, în condițiile unei societăți inovatoare și favorabile incluziunii.

În ceea ce privește **problematica tratată**, cercetarea noastră cu titlul „*In varietate concordia*”. *Istoria politicii Uniunii Europene în domeniul educației și al promovării interculturalismului*” își propune să realizeze o analiză sintetică a parcursului istoric al politicilor educației în Uniunea Europeană și România, cu accent asupra evoluției proiectelor de schimb intercultural educațional,

Privitor la **argumentarea alegerii temei**, considerăm că tema aleasă reprezintă un subiect de interes deoarece surprinde evoluția pe care statele Europei a înregistrat-o în domeniul educației și a promovării interculturalismului încă de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial până în 2020, studiul nostru fiind încadrat într-un context istorico-politic. Înțelegerea destinului comun al umanității, a diferențelor culturale între națiuni și necesitatea protejării și respectării diversității reprezintă motive importante pentru a aborda acest subiect. Unei Europe scindate în state și regiuni i se opune o Europa interculturală care are posibilitatea să împiedice naționalismul și extremismul.

Identificarea rădăcinilor istorice ale colaborării europene și interculturalismului ne determină să înțelegem mai bine prezentul și să putem construi viitorul într-o Europă pașnică.

În ceea ce privește **hotarele geografice** ale analizei, am avut în vedere Uniunea Europeană și România.

Limitele cronologice ale lucrării sunt între anii 1950, începutul schimburilor de informații privind educația în statele europene și anul 2020, an limită, în care se încheie ciclurile de programe educaționale și mobilitățile de studiu în orice stat al Uniunii Europene.

Am surprins mai multe momente decisive în procesul construcției educației la nivel european. O primă etapă din 1951 până la 1976 s-a caracterizat prin schimburi de informații privind sistemele de educație. În această perioadă au avut loc reuniuni ale tinerilor organizate de asociații nonguvernamentale în orașele Norwich, Bath, Overton și a debutat programul de acțiune al Comunității Economice Europene. A doua etapă, din 1975 până la 1985, s-a caracterizat prin adoptarea raportului Adonnino în Consiliul European de la Milano, care a anunțat începutul programelor de mobilitate universitară. În a treia etapă desfășurată între anii 1985 și 1992, au debutat primele șase programe educaționale europene. În a patra etapă, între anii 1993-1999, programele apărute anterior s-au unit și au format programele Socrates, adresat educației școlare și Leonardo da Vinci, adresat formării profesionale. În a cincea etapă, între anii 2000-2006, s-au continuat programele Socrates II și Leonardo da Vinci II. În penultima etapă, din perioada 2007-2013, s-a susținut programul învățarea pe tot parcursul vieții. În ultima etapă, în perioada 2013-2020, s-a aplicat noul program Erasmus+ care a reunit toate programele anterioare.

Privitor la **importanța cercetării**, lucrarea de față se bazează pe premisa că educația și interculturalismul sunt legate de trecutul umanității și că nu putem înțelege prezentul fără a ne conecta cu evenimente istorice și a înțelege complexitatea interacțiunilor și pozițiilor comune în

ciuda diferențelor dintre popoare. De-a lungul epocilor istorice, una dintre preocupările comunităților umane a fost aceea de a educa tinerii în spiritul vremii, de a răspunde nevoilor societății, dar în același timp de a oferi o educație de bază unor categorii cât mai largi de cetățeni.

În prezent, **importanța temei de studiu** este amplificată de globalizare, de modificările din plan tehnologic care determină schimbări la nivelul societății în toate statele europene și implicit la nivelul sistemului educațional în condițiile noilor provocări: migrația contemporană, schimbările climatice, digitalizarea, apariția unor meserii care nu existau acum câteva decenii, a școlii incluzive, prietenoase, adaptată cerințelor copiilor.

Considerăm că tema aleasă reprezintă o **temă de actualitate**.

În primul rând, educația și interculturalismul sunt legate de regăsirea valorilor similare și de recunoașterea provocărilor cu care se confruntă în prezent cetățenii Europei. În al doilea rând, contactul dintre culturi și lipsa dialogului a dus la prejudecăți, idei preconcepute și la nerespectarea drepturilor omului. De multe ori diversitatea a fost minimalizată, percepțiile dintre diferite comunități au avut la bază stereotipuri. Unei Europe scindate în state și regiuni i se opune o Europa interculturală care are posibilitatea să împiedice naționalismul și extremismul. Interculturalitatea pornește de la înțelegerea și acceptarea propriei identități și a înțelegerii diversității, identificarea barierelor și soluțiilor în calea dialogului, respectarea drepturilor omului și a valorilor democratice.

Scopul lucrării este de a cerceta parcursul istoric al problematicii educației în cadrul Comunităților Europene, apoi ale Uniunii Europene pe baza analizei critice a documentelor europene adoptate și a studiilor de caz referitoare la programe de schimb intercultural.

Cercetarea a vizat atingerea a cinci **obiective** principale: identificarea parcursului cronologic și istoric al problematicii privind educația în cadrul instituțiilor europene; enumerarea principalelor momente ale evoluției istoriei educației europene reflectate în documentele instituțiilor Comunităților Europene și ale Uniunii Europene; descrierea rolului personalităților în construirea cooperării în domeniul educației și interculturalității; distingerea rolului politicilor europene în cadrul programelor de promovare interculturală și analiza comparativă a programelor educaționale inițiate de instituțiile europene.

Istoria și cronologia educației la nivel european s-a împletit cu momentele principale ale parcursului evoluției Comunităților Europene. Schimburi interculturale și educaționale ale tinerilor inițiate de organizații nonguvernamentale, în cadrul unor școli de vară, conferințe având ca scop familiarizarea cu modelul Adunării de la Strasbourg au avut loc în anii 1950. Considerăm că modelul acestor reuniuni a stat la baza programelor din domeniul educației de mai târziu: Erasmus, Socrates.

Al doilea obiectiv a pornit de la analiza documentelor tratatelor europene și a altor directive, rezoluții adoptate de statele membre și de instituțiile europene. În 1974 a fost creat Comitetul pentru educație care cuprindea reprezentanți ai statelor membre și ai Comisiei Europene ce avea ca scop promovarea educației și adăugarea acestui domeniu în textele tratatelor. O dovadă a sporirii interesului statelor membre și a instituțiilor europene, o reprezintă adoptarea Rezoluției din 9 februarie 1976, care are la bază rapoartele parlamentare Janne și Spinelli, moment al începutului colaborării interstatuale privind educația și respectarea diversității în Europa. Educația a fost adăugată în textul tratatului începând cu Maastricht, 1993, iar educația interculturală s-a regăsit mai devreme în textele documentelor europene după 1988.

Pentru a atinge al treilea obiectiv propus ne-am documentat cu privire la contribuția personalităților la dezvoltarea acestui sector în cadrul Comunităților Europene. Personalitățile au avut un rol semnificativ în construirea sistemului educațional european bazat pe recunoașterea

studiilor efectuate într-un alt stat. Acest lucru a fost posibil datorită acțiunilor unor personalități precum, Jean Monnet, Françoise Gravier, François Mitterand, Helmut Kohl, Sofia Corradi „mama Erasmus”, Jacques Delors care au reușit să înfrunte birocrăția, prejudecățile și să creeze o cultură favorabilă mobilității tinerilor într-un spațiu intercultural european.

Al patrulea obiectiv a surprins nevoia școlarizării copiilor imigranți și recunoașterea dreptului de a beneficia de limba, cultura și religia proprie, la început fără contactul cu majoritarii, în anii 1980. Anul 1989, a reprezentat începutul valorificării dimensiunii europene în educația interculturală. În cadrul Reuniunilor șefilor de stat și guvern și a consiliilor de la Edinburgh 1992 și Copenhaga 1993 s-a propus flexibilizarea sistemului educațional și diversificarea educației lingvistice, accentuarea educației interculturale în școli.

Ultimul obiectiv a avut ca scop analizarea și identificarea punctelor comune ale programelor educaționale europene începând cu 1985, surprinderea aspectelor pozitive, dar și a minusurilor semnalate, precum și încercări de îmbunătățire. Încurajarea mobilității geografice echilibrate între țări, a impulsionat introducerea învățării limbilor străine în curriculum -ul școlar, începând cu ciclul primar, păstrarea moștenirii culturale și lingvistice a Comunității, dezvoltarea spiritului european, de apartenență la o comunitate cu rădăcini istorice. O imagine comparativă cu privire la bugetul acordat mobilităților: programul Erasmus, mobilitatea universitară, în 1987 s-a alocat suma de 85 milioane de ECU și bugetul a crescut la 14, 7 miliarde, programul Erasmus+ în perioada 2014 – 2020.

Cercetarea noastră și-a propus să răspundă unor întrebări ce au rolul de a clarifica evoluția statelor vest europene în anii '50, în general și necesitatea identificării unor probleme comune referitoare la educație ale statelor din vestul Europei, dar și a statelor din Centru și Estul Europei, după 1990. Care sunt etapele și momentele decisive din evoluția istorică a politicilor europene în domeniul educației? Care a fost contribuția personalităților în procesul construirii unor măsuri privind educația și interculturalitatea la nivel european? Cum a evoluat problematica istoriei educației la nivel european potrivit documentelor instituțiilor europene? Care este utilitatea cunoașterii programelor europene cu aplicații în contextul colaborării interculturale? Care sunt avantajele și limitele programelor educaționale europene de-a lungul timpului?

Legat de **istoriografia problematicii și principalele surse utilizate**, la stabilirea rolului și importanței educației și interculturalismului în cadrul Comunităților Europene au contribuit analiza și valorificarea informațiilor preluate din surse de arhivă¹, sinteze², memorii³ ale oamenilor politici ai vremii, compendii și ghiduri de bune practici ale programelor europene, rapoarte de țară, statistici privind implementarea programelor, evaluarea acestora. Menționăm faptul că la baza alcătuirii studiului nostru am folosit, în principal, fondurile arhivistice ale Arhivelor Istorice ale Uniunii Europene (HAEU) de la Florența și Arhivele Istorice ale Comisiei Europene, Bruxelles (HAEC), care se pot consulta online. **Documente primare** aflate online pe Arhivele Istorice ale Uniunii

¹Arhivele Istorice ale Uniunii Europene (HAEU), <https://www.eui.eu/en/academic-units/historical-archives-of-the-european-union>, Arhivele Istorice ale Parlamentului European (HAEP), <https://www.eui.eu/en/academic-units/historical-archives-of-the-european-union>; “The Schuman Declaration (Paris, 9 mai 1950)”, în *Selection of texts concerning institutional matters of the Community from 1950 to 1982*, Luxembourg, Editura European Parliament – Committee on Institutional Affairs, 1982, pp. 47-48.

² Iordan Gheorghe Bărbulescu, *Noua Europă. Identitate și model european*, vol. I, Iași, Editura Polirom, 2015; Gordon Kerr, *O scurtă istorie a Europei: de la Carol cel Mare la Tratatul de la Lisabona*, traducere Luminița Dumitrică, Pitești, Editura Nomina, 2014; Dumitru Suciu, *Evoluția ideii de Europă unită: anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană*, București, Editura Historia, 2007.

³ Jean Monnet, *Mémoires*, Paris, Edition Fayard, 1976; Hans-Gert Pottering, *United for the Better. My European Way*, London, John Harper Publishing, 2016; Jacques Delors, *Mémoires*, Paris, Editura Plon, 2004.

Europene⁴ au fost analizate, precum și din Arhivele Comisiei Europene, ale Arhivelor Integrării Europene⁵ (AEI), apoi ale Jurnalul Oficial al Uniunii Europene⁶ (EUR-Lex), disponibile online, începând cu anul 1996. Au fost parcurse și sursele primare, tratatele Comunităților Europene (CECO, CEE, Tratatul de la Maastricht, Tratatul de la Amsterdam, Tratatul de la Nisa și Lisabona, recomandări ale Parlamentului European și Consiliului adresate Comisiei Europene, declarații ale miniștrilor educației, rapoarte ale Comisiei Europene, rapoarte ale Agenției Naționale pentru Programe Comunitare în Domeniul Educației și Formării Profesionale privind programele educaționale.

A fost consultată **bibliografia de specialitate** redactată de istorici cu privire la Comunitățile Europene și s-a constatat că studiile privind acest domeniu sunt încă într-un stadiu de început. Preocupări privind istoria integrării europene ale istoricilor au apărut în anii 1960. Profesorul Pierre Gerbet a fost primul istoric care a realizat o istorie a construcției europene⁷. Ideea europeană s-a regăsit în lucrările istoricilor Yves Hersant, Fabienne Durand – Bogaert⁸, Bernard Voyenne⁹. În anii 1970 – 1980, cercetătorii au abordat istoria diplomatică, iar la sfârșitul anilor 1980 au existat analize privind istoria socială și a mentalităților. Grupuri de cercetători istorici, precum René Girault¹⁰, Robert Frank au avut în atenție tematica identității europene în secolul XX. Deoarece istoricii proveneau din state diferite în care legătura cu istoria națională era strânsă a fost necesară internaționalizarea și europenizarea, creându-se comitete ale istoricilor. Prin urmare, a fost creată o singură revistă a istoricilor publicată începând cu anul 1995, „Jurnalul istoriei integrării europene”, a Comitetului de legătură al Istoricilor Uniunii Europene creat în 1982. Walter Lipgens a fost primul profesor de Istoria Integrării la Institutul Universitar European de la Florența din perioada 1976-1979 care a editat volume de documente împreună cu Wielfried Loth pentru perioada 1939 – 1950¹¹. Multe lucrări oferă o imagine generală cu privire la integrarea europeană, dar puține au la bază un studiu aprofundat științific. Dacă la început, istoricii realizau studii pe baza documentelor de arhivă, ulterior sociologi, specialiști în istoria relațiilor economice, monetare sau ai dreptului comunitar au realizat analize.

Puțini istorici români au fost preocupați de istoria integrării europene, o atenție mai mare s-a acordat mai ales în preajma anului 2007, în perioada preaderare sau postaderare a României la Uniunea Europeană. Vasile Pușcaș¹², istoric, negociator-șef al aderării României la Uniunea Europeană și specialist pe probleme de relații internaționale, a realizat o analiză aprofundată a pașilor parcurși de România și dificultățile întâmpinate în procesul alăturării la marea familie europeană. Istoricul Alexandru Duțu a publicat lucrări de istoria mentalităților, arătând că „Europa

⁴ Historical Archives of the European Commission (HAEC), https://ec.europa.eu/historical_archives/

⁵ Archive of European Integration (AEI), http://aei.pitt.edu/view/eusries/GENERAL=3ABulletin_of_the_EEC

⁶ Official Journal of the European Union (EUR-Lex), <https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html>

⁷ Pierre Gerbet, *La construction de l'Europe*, Paris, Imprimerie nationale, 1983, réédition par Armand Colin, 4e édition, 2007.

⁸ Yves Hersant et Fabienne Durand-Bogaert, *Europes: de l'antiquité au XXe siècle, anthologie critique et commentées*, Paris, Robert Laffont, 2000, p.209-212.

⁹ Bernard Voyenne, *Petite histoire de l'idée européenne*, édition de la Campagne européenne de la jeunesse, Paris, Bureau d'Etudes et d'Informations, 1952, réédité chez Payot, 1963.

¹⁰ René Girault, *Identitate și conștiință europeană în secolul al XX-lea*, Ideea europeană. București, Editura Curtea Veche, 2004.

¹¹ Walter Lipgens, (ed.), *Documents on the History of European Integration*, vol.I-IV, European University Institute, series B, Berlin, De Gruyter, 1984 -1986.

¹² Vasile Pușcaș, *România spre Uniunea Europeană: Negocierile de aderare (2000-2004)*, Iași, Editura Institutul European, 2007; Idem, *Teme europene*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2008.

nu poate fi clădită decât pe o conștiință europeană”¹³. Ovidiu Pecican¹⁴, Valentin Stan¹⁵ au realizat analize privind integrarea României în Uniunea Europeană, dar și problemele întâmpinate postaderare și soluțiile identificate. În istoriografia privind istoria Comunităților Europene o contribuție aparte au avut-o specialiști în domeniul studiilor europene, științelor politice și dreptului Maria Costea, Simion Costea¹⁶, Constanța Mătușescu¹⁷, Stelian Scăunaș¹⁸ care au prezentat evoluția comunitară, importanța tratatelor și politicilor europene. De amintit este și lucrarea specialiștilor în probleme economice precum Marius Profiroiu, Alina Profiroiu și Irina Popescu¹⁹, care s-au referit la aspecte privind educația și formarea profesională, și care au deschis o nouă perspectivă asupra importanței cooperării interstatale și a oportunităților de finanțare oferite de Comisia Europeană. Autori români din domeniul științelor politice și științelor economice au realizat analize privind Uniunea Europeană și demersurile realizate de România pentru a adera la Uniunea Europeană. Iordan Gheorghe Bărbulescu²⁰, specialist în relații internaționale și studii europene a realizat studii cu privire la evoluția Uniunii Europene cu referire la aspecte economice, dar și privind sprijinul acordat pentru țările din Parteneriatul Estic și Balcanii de Vest de către România, precizând „divorțul” britanic și „logodna” cu statele din Balcanii de Vest. Alți autori români cum ar fi Costel Coroban²¹, Anca Nedelcu²², Valentin Băluțoiu²³ au accentuat rolul și importanța interculturalismului în procesul educației.

Pe parcursul lucrării s-au utilizat și memoriile unor personalități legate de procesul creării Comunității, dar și de educație și necesitatea oferirii unor locuri de muncă pentru tineri, precum: Jean Monnet²⁴, Jacques Delors²⁵, Robert Marjolin²⁶. Contribuțiile oamenilor politici români în

¹³ Alexandru Duțu, *Lumea dinăuntru și lumea din afară*, ediție îngrijită, introducere, note și indice de Laurențiu Vlad, ediția a doua, revăzută, București, Editura Universității din București, 2009, p.268.

¹⁴ Ovidiu Pecican, *România și Uniunea Europeană*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2003.

¹⁵ Valentin Stan, *România și Proiectul European. Disfuncții și ambiții, ianuarie 2001-mai 2002*, București, Editura Universității din București, 2009.

¹⁶ Maria Costea, Simion Costea (coord.), *Integrarea României în Uniunea Europeană. Provocări și perspective*, Iași, Institutul European, 2007.

¹⁷ Constanța Mătușescu, *Construcția europeană. Evoluția ideii de unitate europeană*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2007.

¹⁸ Stelian Scăunaș, *Uniunea Europeană. Construcție, reformă, instituții, drept*, București, Editura C. H. Beck, 2008.

¹⁹ Marius Porfiroiu, Alina Porfiroiu, Irina Popescu, *Instituții și politici europene*, București, Editura Economică, 2008.

²⁰ Iordan Gheorghe Bărbulescu, *Noua Europă. Identitate și model european*, Vol. I, Iași, Editura Polirom, 2015; Idem, *Uniunea Europeană de la Economic la Politic*, București, Editura Tritonic, 2006; Idem, *Uniunea Europeană. Aprofundare și extindere. Cartea I. De la Comunitățile Europene la Uniunea Europeană*, București, Editura Trei, 2001.

²¹ Costel Coroban, *Comunicare interculturală*, Iași, Editura Pim, 2020,

²² Anca Nedelcu, *Învățarea interculturală în școală. Ghid pentru cadrele didactice*, București, Humanitas Educațional, 2004.

²³ Valentin Băluțoiu, Lucia Copoeru, Aurel Constantin Soare, *Istoria secolului al XX-lea și educația pentru cetățenie democratică*, București, Educația 2000+, 2006.

²⁴ Jean Monnet, *Mémoires*, Paris, Edition Fayard, 1976.

²⁵ Jacques Delors, *Mémoires*, Paris, Editura Plon, 2004.

²⁶ Robert Marjolin, *Le travail d'une vie, Mémoires (1911-1986)*, Paris, Robert Laffont, 1986.

cadrul instituțiilor europene în perioada interbelică și postbelică Nicolae Titulescu²⁷ și Grigore Gafencu²⁸ au fost menționate pe parcursul lucrării.

Pentru capitolul al doilea și al treilea al lucrării au fost consultate surse primare și secundare privind problematica educației în Comunitățile Europene. Întâi studiul arhivelor completat ulterior de analiza unor rapoarte comparative ale rețelei Eurydice cu privire la învățarea limbilor străine în Europa, promovarea cetățeniei, libertății, toleranței și nediscriminării prin educație din ultimii cinci ani. Au fost consultate și baze de date de cercetare ale Universităților din Luxemburg.²⁹ și Pittsburgh³⁰ care dețin Centre de Studii Europene. Documentarea pentru elaborarea tezei s-a bazat și pe surse secundare și o contribuție semnificativă privind educația a adus-o Luce Pépin, fost conducător a unității europene Eurydice, cu lucrarea *Istoria cooperării europene privind educația și formarea profesională*³¹, în literatura de specialitate europeană, cu referire al perioada de după 1970 până în 2010.

John Field³² a explorat în lucrarea sa începuturile educației la nivel european și provocările, neliniștile de la începutul politicilor comune. După evaluarea realizată la nivelul statelor membre, Field a solicitat ca persoanele implicate în actul educațional să ia în considerare ideea unui curriculum european.

Articolul profesorului de politică internațională de la University College of London, Brad K. Blitz, intitulat *De la Monnet la Delors: Cooperare educațională în Uniunea Europeană*³³, a surprins evoluția de la începuturi până la crearea unei direcții speciale destinate educației în cadrul Comisiei în 1993 și a configurat legătura dintre preocupările economice comune și dificultățile din educație. Câteva lucrări ce trebuiesc amintite examinează istoria cooperării privind educația în Europa: Javier M.Valle, *50 años de politica educativa de la Unión Europea*³⁴, Anne Corbet, *Ideas, institutions and policy entrepreneurship in European Community higher education policy*³⁵, Carole Frazier, *L'éducation et la Communauté européenne*³⁶.

Alături de acestea, în realizarea tezei, un rol important l-au avut articolele de presă³⁷, care au oferit posibilitatea reconstituirii unei cronologii a evoluției Comunităților Europene, dar și o viziune amplă cu privire la contextul istoric și rolul personalităților asupra evenimentelor. O altă sursă consultată a fost *Monitorul educației și formării* începând cu primul număr din 2012 până în 2020,

²⁷ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, București, Editura Științifică, 1967.

²⁸ Grigore Gafencu, *Jurnal*, editori, note și indici Ion Calafeteanu, Laurențiu Constantiniu, Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc. Centrul pentru Cercetarea Istoriei Relațiilor Internaționale și Studii Culturale "Grigore Gafencu", Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

²⁹ Universitatea din Luxemburg, CVCE.EU, <https://www.cvce.eu/en> (accesat 24.11.2021)

³⁰ Universitatea Pittsburgh, <https://www.ucis.pitt.edu/> (accesat 24.11.2021)

³¹ Luce Pépin, *The History of European Cooperation in Education and Training. Europe in the Making - An Example*, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006.

³² John Field, *European Dimensions. Education, Training and the European Union*, Higher Education Policy Series 39, London, Jessica Kingsley Publishers LTD, 1998.

³³ Brad K.Blitz, „From Monnet to Delors: Educational Co-operation in the European Union”, in *Contemporary European History*, 12 (2), 2003, pp. 197-212.

³⁴ Javier M.Valle, „50 años de politica educativa de la Unión Europea (1951-2001): Fundamentos, evolución histórica y propuesta de un modelo para su análisis crítico”, in *Revista Española de Educación Comparada*, 10, 2004, p.17-59.

³⁵ Anne Corbett, *Universities and the Europe of Knowledge. Ideas, institutions and policy entrepreneurship in European Community higher education policy, 1955-2005*, Londra, Palgrave Macmillan, 2005.

³⁶ Carole Frazier, *L'éducation et la Communauté européenne*, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique Droit, 1995.

³⁷ Presă *Le Monde* (1950, 1957), *Il nouvo Corriere della Sera* (1957), *Official Journal of European Communities*.

realizat de Directoratul General pentru Educație, Tineret, Sport și Cultură din cadrul Comisiei Europene, care a oferit posibilitatea creionării unei imagini de ansamblu cu privire la probleme actuale precum modernizarea educației școlare, tehnologizare, investiții în educație, dezvoltarea competențelor lingvistice, civice, digitale și progresele înregistrate de state privind atingerea Țintelor propuse pentru 2020³⁸. Din păcate, în România există puține studii empirice cu privire la importanța programelor educaționale europene și impactul acestora privind promovarea interculturalismului.

Surse de documentare deosebit de importante le-au constituit fondurile documentare ale unor instituții: Casa Istoriei Europene, Biblioteca Centrală Universitară și Biblioteca Județeană „I.N. Roman” Constanța.

Metodele de cercetare folosite în lucrare pentru a atinge obiectivele propuse se înscriu în seria celor specifice domeniului Istorie (analiza documentelor de arhivă), apoi a legislației Comunităților Europene și a Uniunii Europene. Într-o primă etapă a fost necesară crearea unei baze de date care să cuprindă lucrări generale și speciale privind Comunitatea Europeană și apoi Uniunea Europeană, dar și preocupările statelor privind educația la nivel european. Pentru elaborarea acestei baze de date au fost consultate cataloage bibliografice fizice și online.

Analiza documentară a oferit posibilitatea studiului lucrărilor de specialitate, analizarea surselor primare – documentelor de arhivă, culegeri de documente, surse legislative, monografii, culegeri de lucrări prezentate la diferite congrese științifice, rapoarte, reviste, pagini web, dicționare, enciclopedii, etc. Rolul nostru a fost de a analiza și compara sursele istorice, autenticitatea lor, fiind dovezi certe ale activității instituțiilor europene din perioada contemporană, privind preocupările legate de educația tinerilor și copiilor, după anii 1950. În procesul activității de documentare și analizare a surselor s-a avut în vedere înțelegerea distanțelor cronologice, geografice sau culturale. Analiza cantitativă a fost utilizată pentru a argumenta punctele de vedere exprimate în perioada cercetării.

Metoda cronologică a fost folosită în teză și a presupus prezentarea materialului respectând evenimentele și faptele în succesiunea lor. A urmărit schimbările petrecute în cadrul programelor de la o perioadă la alta, de la o întâlnire în cadrul comisiilor până la punerea lor în aplicare, creșterea cantitativă și calitativă, precum și extinderea programului spre alte direcții.

Metoda istorico-comparativă: Pe parcursul lucrării s-a avut în vedere analiza profundă a programelor educaționale europene, fiind corelate cu scrisori, rapoarte, discursuri ale oamenilor politici din perioada postbelică, cei care au făcut parte din Direcția Educație și Cultură (DG EAC). În analiza realizată s-a urmărit perspectiva celor care au redactat documentele, precum și contextul social, politic și economic în care au fost discutate și adoptate.

Explicația și analiza critică au fost utilizată pe parcursul lucrării, cu scopul de a oferi informații suplimentare pentru a reconstitui faptele istorice cu privire la istoricul Comunității, la evoluția problematicii educației și a schimbărilor produse în societate ce au determinat nevoia de adaptare utilizând argumentații deductive. Clarificarea noțiunilor istorice contribuie la înțelegerea importanței educației și a cooperării prin intermediul programelor europene, atât a aspectelor pozitive, cât și a celor mai puțin reușite de-a lungul timpului.

Ancheta sociologică pe bază de chestionar a urmărit: în ce măsură utilizarea instrumentelor digitale, a învățării la distanță la orele de curs de Istorie au sporit motivația pentru a analiza critic sursele istorice și a aplica cunoștințele de Istorie, cum se implică profesorii și elevii în realizarea schimburilor de idei dar și contribuția la înțelegerea interculturală.

³⁸ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *Education and training monitor 2020: Romania*, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/637450>, (accesat 25.08.2020).

Privitor la elementul de originalitate și inovație al lucrării, se poate spune că istoria colaborării privind educația la nivel european a intrat în atenția cercetătorilor de-a lungul timpului, fiind o temă actuală și că în prezent există puține lucrări care să trateze acest subiect în totalitate.

Recursul la surse primare, mai puțin cunoscute și realizarea analogiilor cu legislația europeană sunt expresia originalității lucrării.

Documentele identificate în arhive ne oferă posibilitatea să reconstituim începuturile colaborării europene interuniversitare și interșcolare, a dificultăților întâmpinate de cei care studiau în afara granițelor.

Studiul istoriei construcției europene, dar și al abordărilor instituțiilor Uniunii Europene cu privire la problematica educației a deschis posibilitatea analizei aprofundate a propunerilor lansate în ultimii 60 de ani, având implicații importante asupra creării unui model de educație la nivel european aplicabil în toate statele membre. În al doilea rând, tema abordată urmărește evoluția a programelor europene în domeniul educației și al promovării interculturalismului de-a lungul timpului, de la Erasmus, Comett, Eurotecnet, LLP, Youth la ERASMUS+ până la învățarea la distanță folosind noile tehnologii, demonstrând creșterea cantitativă și calitativă a acestor programe, dar și alocarea de fonduri suplimentare de către Uniunea Europeană dovedindu-și eficiența în timp. Un alt aspect surprins se referă la evoluția României, care, alături de statele foste comuniste, a beneficiat de resurse importante necesare programului de reformă, determinând rezultate semnificative încă de la început, rezultând sporirea calității actului educațional, în ciuda dificultăților ivite în procesul implementării și diseminării proiectelor. Începând cu 2008, am surprins diversificarea tematicii, iar accentul a fost deplasat pe aspecte practice, încurajând proiecte privind sensibilizarea culturală cât și diversitatea lingvistică³⁹, cetățenia digitală⁴⁰, și incluziunea⁴¹.

Elementul de noutate al lucrării este legat de tendințele academice, de a explica importanța unor decizii adoptate în România în contextul reformei învățământului și a necesității adaptării și a preluării unor recomandări europene, dar respectând specificul și nevoile reale ale societății românești în scopul formării cetățeniei democratice și respectării valorilor interculturale.

Considerăm că în ceea ce privește **impactul cercetării și valoarea sa teoretică și practică**, această acțiune de cartografiere a cadrului organizatoric, a evoluției și rezultatelor programelor cu accent pe latura interculturală poate folosi altor studii și analize centrate pe acest subiect, având valoarea de a prezenta într-o succesiune logică modul în care au evoluat. Deși literatura de specialitate a insistat pe ideea că începuturile proiectelor de mobilitate a studenților, profesorilor și elevilor datează din anii 1970-1980, lucrarea a argumentat că acestea se construiau în realitate pe experiența altor schimburi ale organizațiilor nonguvernamentale din anii 1950. Programul Erasmus+ este un punct final al procesului de îmbunătățiri și reorganizări al diferitelor programe începute în a doua jumătate a anilor 1970-1980. Strategia Lisabona stabilită la nivel european a servit nevoilor statelor membre și reformelor aplicate pentru a obține obiectivele stabilite de miniștrii educației. A fost încurajată accesarea de fonduri europene prin proiecte de mobilitate adresate instituțiilor, elevilor și studenți aflate în zone izolate sau mediul rural în scopul acordării de șanse egale și combaterii excluziunii, ceea ce a determinat întărirea colaborării. Schimbul de bune practici și alcătuirea de rețele ale statelor membre au avut un rol semnificativ în procesul evolutiv,

³⁹ Christina Crawley, Anne Gilleran, Alexa Joyce, Micheline Maurice, Piet van de Craen, *eTwinning. Aventuri pe tărâmurile lingvistice și culturale*, Bruxelles, Centrul de Coordonare eTwinning, European Schoolnet, 2008.

⁴⁰ Dorothy Cassells, Anne Gilleran, Claire Morvan, Santi Scimeca, *Cetățenii digitali de mâine. Dezvoltarea cetățeniei active prin eTwinning 2016*, Bruxelles, Biroul Central de Asistență eTwinning, European Schoolnet, 2016.

⁴¹ Anne Gilleran, Irene Pateraki, Santi Scimeca, Claire Morvan, *Crearea unei culturi a incluziunii prin eTwinning*, Bruxelles, Biroul Central de Asistență eTwinning, European Schoolnet, 2017.

determinând întărirea sentimentului de cetățenie europeană și apartenența la un spațiu ce împărtășește valori comune. Am căutat să argumentez că proiectele de mobilitate europeană promovează solidaritatea, sunt un simbol al unității europene și al năzuinței tinerilor spre modernitate. În acest sens, proiectele au reprezentat un simbol al idealului de unitate europeană în toate domeniile, inclusiv educație.

Lucrarea nu a fost redactată din dorința de a epuiza tematica aleasă, ea a apărut din nevoia înțelegerii importanței valorificării preocupărilor istoricilor privind educația europeană. Limitele cercetării s-au datorat lipsei accesului la unele surse de documentare de referință cu costuri ridicate, făcând imposibilă consultarea lor.

Lucrarea, **în ceea ce privește structura și volumul ei**, a fost gândită astfel încât să reprezinte o sinteză istorică pertinentă a transformărilor din politica educațională europeană în ultima jumătate de veac. Partea introductivă a avut în vedere edificarea cu privire la problematica cercetării, precizarea metodelor folosite pe parcursul cercetării, descrierea cercetărilor anterioare pe acest subiect, menționarea surselor documentare folosite în cercetarea efectuată și descrierea structurii realizate. Apoi, teza de doctorat este structurată în trei capitole, fiecare dintre acestea având subcapitole.

În **primul capitol**, *Istoria evoluției Comunităților Europene către Uniunea Europeană de astăzi. Aspecte metodologice*, am tratat următoarele aspecte: prezentarea evoluției istorice de la o Europă a națiunilor la o Europă fără frontiere, instituirea Comunităților Europene, extinderea și dezvoltarea instituțională a Comunităților Europene, România și integrarea în Uniunea Europeană, de la negocieri la Tratatul de aderare, și în final am oferit câteva clarificări istoriografice și metodologice.

Ideea lui Jean Monnet de a făuri o „Lotharingie industrială”⁴² pentru a integra partea Germaniei Occidentale în Europa liberă a stat la originea construcției Comunităților Europene. Ideea unificării continentului european, apărută după al Doilea Război Mondial, a urmărit inițial aspectul economic, iar mai târziu s-a extins în zona politicului, apoi în sfera educației și culturii. Cele șase state fondatoare au menținut controlul asupra problemelor morale, dreptului penal, culturii și educației⁴³. În timp ce CECO și Euratom au eșuat, în schimb CEE s-a bucurat de succes⁴⁴. Rezultatele economice ale CEE au fost spectaculoase.

Conturarea analizei privind construcția comunităților a pornit de la evidențierea momentelor-cheie ale Comunităților Europene, a evoluției economice și politice de-a lungul timpului, a dezvoltării instituționale, precum și a lărgirii edificiului prin aderarea după 1990 a grupului fostelor state comuniste. În primul capitol ne-am referit și la procesul de aderare al României la Uniunea Europeană.

În **capitolul al II-lea** al cercetării am abordat evoluția politicilor în domeniul educației și promovării interculturalismului cu precădere prin prisma reglementării Tratatelor europene de instituire, dar și de reformă, precum și a analizei documentelor Direcției Generale EAC (Educație, Tineret, Sport și Cultură) și a comisiilor din cadrul instituțiilor europene cu privire la educație și formare.

⁴²Pierre Milza (coord.), „Lumea după 1945”, în F. G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol.3, *Evoluția lumii contemporane*, traducere Maria Cazanacli, George Anania, București, Univers Enciclopedic, 2006, p. 498.

⁴³ Steven P. McGiffen, *Uniunea Europeană. Ghid critic*, Ediție nouă, București, Regia Autonomă Monitorul oficial, 2007, p. 101.

⁴⁴ Jean-Marie Le Breton, *Măreția și destinul bătrânei Europe (1492- 2004)*, traducere din franceză de Vlad Russo, București, Editura Humanitas, 2006, p. 294.

Politicile comune privind educația la nivel european au determinat cunoașterea reciprocă aprofundată și amplificarea schimburilor interstatale, a proiectelor valoroase dintre instituții de învățământ și măsuri pentru creșterea calității educației școlare, aplicarea învățării pe tot parcursul vieții, înlăturarea abandonului școlar, accesul la învățământ terțiar.

Începând cu Tratatul de la Maastricht, prevederi privind educația, schimburile culturale și tineretul au fost incluse în textul tratatelor, iar Tratatul de la Lisabona a aprofundat cooperarea privind educația între statele membre.

Capitolul al III-lea al tezei continuă și completează într-o manieră firească cercetarea realizată, fiind structurat astfel încât să acopere începuturile unei istorii comune europene în domeniul educației, schimburile cu privire la educație și incluziune, măsurile în vederea profesionalizării în sectoare diferite. Capitolul s-a axat pe un scurt istoric al evoluției programelor europene de-a lungul timpului, de la un număr mare și diversificat de programe începând cu 1986 la un număr mai mic de programe, dar calitativ superioare, promovarea învățării limbilor mai puțin utilizate în Europa, participarea tinerilor cu posibilități reduse: migranți, refugiați, solicitanți de azil, a persoanelor din zone rurale, și crearea de rețele transnaționale care permit schimbul de bune practici.

Bugetul alocat proiectelor a crescut de la 1 miliard pentru perioada 1990-1994 la aproximativ 7 miliarde (6.970 milioane) pentru o perioadă de 7 ani, de la 1 ianuarie 2007 pentru programele Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci, Grundtvig și Jean Monnet.

Într-un subcapitol ne-am referit la istoria și evoluția platformei de interschimb educațional și cultural eTwinning, parte a eLearning și la rolul acesteia. De asemenea, pe baza unui chestionar aplicat profesorilor de Istorie și Științe sociale eTwinnersi români și europeni, am prezentat importanța moștenirii europene care determină schimbări cu privire la necesitatea implicării active a tinerilor cetățeni în comunitate.

Lucrarea se încheie cu **concluzii și recomandări** pentru cercetări viitoare. **Bibliografia** este structurată respectându-se normele bibliografice și conține toate materialele utilizate pe parcursul cercetării. La final, sunt inserate **11 anexe și două tabele**.

Considerăm că demersul nostru poate constitui un punct de plecare pentru alte studii teoretice sau practice. Sperăm că străduința noastră va fi apreciată, iar lucrarea va reprezenta un reper bibliografic pentru studii viitoare de specialitate. Ne propunem, totodată, continuarea cercetării în cadrul unui program postdoctoral având ca temă „Majoritari, minoritari și patrimoniul cultural în perioada regimurilor totalitare”, utilizând sursele primare la orele de Istorie.

Concluzionând, sperăm că teza de față aduce în atenție date noi privind istoricul evoluției politicilor educației în statele membre ale Uniunii Europene și în ceea ce privește problematica interculturalismului. Programele Comisiei Europene privind educația fac pledoarie pentru a pregăti cetățenii în vederea unei vieți armonioase în societățile multiculturale. Sensibilizarea popoarelor cu privire la zestrea spirituală comună a Europei reprezintă o prioritate susținută pentru un climat de înțelegere activă și respect față de specificul cultural al fiecărui grup în parte.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Archive of European Integration (AEI), http://aei.pitt.edu/view/eusries/GENERAL=3ABulletin_of_the_EEC.
2. Arhivele Istorice ale Parlamentului European (HAEP), <https://www.eui.eu/en/academic-units/historical-archives-of-the-european-union>.
3. Arhivele Istorice ale Uniunii Europene (HAEU), <https://www.eui.eu/en/academic-units/historical-archives-of-the-european-union>.
4. Guichard, Olivier, "L'éducation et l'Europe", în *Le Monde*, 9 iulie 1971.
5. *Acte privind aderarea Republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană*, București, Institutul European din România, 2006, http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/publicatii/DCT_Tratat_aderare_Bg_Ro.pdf, (accesat 20.11.2020).
6. "Treaty on European Union", în *Official Journal of the European Communities*, no.C191, 29 iulie 1992, 3b, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT> (accesat 10.02.2021).
7. ANPCDEFP. Ministerul Educației și Cercetării, *Raportul privind gradul de satisfacție a beneficiarilor programelor Socrates și Leonardo da Vinci 2006*, București, Agenția Națională pentru Programe Comunitare în Domeniul Educației și Formării Profesionale, 2006, http://vechi.anpcdefp.ro/userfiles/Raport_satisfactie.pdf (accesat 14.07.2020).
8. Comisia Comunității Europene, DGX – Informațiile, Comunicațiile, Cultura și Media Audiovizuală, „Comunitatea Europeană: vecinul tău”, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 1992 <https://op.europa.eu/ro/publication-detail/-/publication/e5f1cd90-d3fd-4eb2-a997-55ffbc355d96>, (accesat 25.02.2021).
9. Commission of the European Communities, "An action plan against racism", COM, (1998)183 final, Bruxelles, 25.03.1998, *Archive of European Integration*, <http://aei.pitt.edu/5109/1/5109.pdf>, (12.07.2020).
10. ***, *De la Essen la Cannes. Itinerariul strategiei românești de integrare europeană*, București, Editura Academiei Române, 1995.
11. Armstrong, David; Lloyd, Lorna; Redmond, John (coord.), *From Versailles to Maastricht. The Making of the 20th century*, London, Palgrave, 1996.
12. Assinger, Philipp, *Education and Training Politics in Europe. A Historical Analysis with special Emphasis on Adult and Continuing Education*, Zürich, LIT VERLAG GmbH& Co.KG, Wien, 2020.
13. Băluțoiu, Valentin; Copoeru, Lucia; Soare, Aurel Constantin; Stănescu, Ecaterina; Vitanos, Constantin, *Istoria secolului al XX-lea și educația pentru cetățenie democratică*, București, Educația 2000+, 2006.
14. Blitz, Brad K. "From Monnet to Delors: Educational Co-operation in the European Union", în *Contemporary European History*, 12 (2), 2003, pp. 197-212.
15. Corbett, Anne, *Universities and the Europe of knowledge: Ideas, institutions and policy entrepreneurship in European Community higher education policy, 1955-2005*, Londra, Palgrave MacMillan UK, 2005.
16. Coroban, Costel, *Comunicare interculturală*, Iași, Editura Pim, 2020.
17. European Commission. Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, "Cooperation in education in the EU (1976-1994)", în *Studies*, nr. 5, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 1994, pp.1-88.

18. Frazier, Carole, *L'éducation et la Communauté européenne*, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique Droit, 1995.
19. Jones, Ceri Hywel, "Education in a changing Europe", în *Educational Review*, vol. 44, no. 3, 1992.
20. Pépin, Luce, *The History of European Cooperation in Education and Training. Europe in the Making - An Example*, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 2006.
21. Topolski, Jerzy, *Metodologia istoriei*, traducere Aura Țapu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
22. Tudorică, Roxana, *Dimensiunea europeană a învățământului românesc*, Iași, Institutul European, 2004.
23. Valle, Javier M., "50 años de politica educativa de la Unión Europea (1951-2001): Fundamentos, evolución histórica y propuesta de un modelo para su análisis crítico", in *Revista Española de Educación Comparada*, 10, 2004, p.17-59.
24. Warlouzet, Laurent, "De Gaulle as a Father of Europe. The Unpredictability of the FTA's failure and the EEC's success (1956-1958)", în *Contemporary European History*, vol. 20, nr. 4, 2011, pp. 419-434.